

**ШАРҚ ТИЛЛАРИ ИККИ ТИЛЛИ
ЛУҒАТЛАРИНИНГ ЛЕКСИКОГРАФИК
ТАДҚИҚОТЛАРИ**

Мазкур монография “ЁА1-13 Шарқ тиллари икки тилли луғатларининг лексикографик тадқиқотлари” лойиҳаси доирасида тайёрланди. Монография шарқ тиллари терминологияси, лексикологияси ҳамда шарқ тиллари луғатчилиги шаклланиши тарихига оид маълумотларни ўз ичига олади. Унда келтирилган маълумотлардан шарқ тиллари лексикологияси ва лексикографияси билан қизиқувчилар фойдаланишлари мумкин.

Нашрга тайёрловчи: ф.ф.н. Д.Ахмедова

Масъул муҳаррир: ф.ф.н., доц. Х.Алимова

Тақризчилар:

Профессор А.Куронбеков

Профессор Э.Умаров

*Тошкент давлат шарқшунослик институти Кенгаши томонидан
нашрга тавсия этилган (2015 йил 5 октябрдаги 2-сон
баённомаси).*

© Extremum-press, 2015

© Тошкент давлат шарқшунослик институти, 2015

МУҚАДДИМА

Лексикография (қадимги юнончада λεξικόν, *lexikon* – “луғат” ва γράφω, *grapho* “ёзипман”) – тилшуносликнинг бўлими бўлиб, луғатларни тузиш ва уларни ўрганиш каби масалалар билан шуғулланади; сўзнинг семантик тузилиши, сўзларнинг хусусиятлари, уларни талқин қилишни ўрганадиган фан.

Амалий лексикография тил ўрганишни, тилни таърифлаш ва меъёрлашни, тиллараро мулоқотни ҳамда тилнинг илмий тадқиқ қилинишини таъминлаган ҳолда, муҳим ижтимоий вазифаларни бажариб келади. Лексикография тил ҳақидаги билимларнинг бутунлай мажмуасини луғавий тақдим этишда энг мақбул ва мумкин бўлган усулларни топишга ҳаракат қилади.

Назарий лексикография луғатнинг макротузилмаси (лексикани танлаб олиш, сўзловнинг ҳажми ва хусусияти, материалнинг жойлашиши тамойиллари)ни ва луғатнинг микротузилмаси (луғат мақоласининг тузилиши, луғавий таърифларнинг турлари, сўз ҳақидаги турли маълумотларнинг ўзаро мутаносиблиги, кўргазмалар тил турлари ва ҳ.к.)ни ишлаб чиқиш ҳамда луғатлар типологиясини яратиш ва лексикография тарихи билан боғлиқ бўлган муаммолар мажмуасини қамраб олади.

Лексикография сўзни унинг барча хусусиятлари мажмуасида тақдим қилади, шунинг учун луғат нафақат тил бўйича ноёб ва ўрни босилмас қўлланма, балки илмий тадқиқотлар учун энг муҳим восита ҳисобланади. ХХI асрнинг тилшунослик (лингвистик) фани луғат шаклида қўлга киритилган барча билимларни мужассам қилишга интилади, шунинг учун энг янги луғатларда нафақат сўзлар, балки турли тил бирликлари ҳам таърифлаш (тавсифлаш) объектига айланди.

Мамлакатимиз мустақилликка эришганидан кейин, Ўзбекистон жаҳонга юз тутиб, тобора юксалиш, янгиланиш жараёнига кириб келганлиги, фан ва маданиятнинг миллат манфаати учун хизмат қилмайдиган мафкура исканжасидан қутилганлиги олимларимиз олдида ғоят муҳим ва кечиктириб бўлмайдиган долзарб вазифаларни қўймоқда. Истиклол туфайли нафақат аждодларимиз меросига, балки кардош ҳалқлар меросига, фаннинг замонавий муҳим муаммоларига дадилроқ ёндашиши

замондошларимиз ижоди билан бир қаторда турли халқларнинг илм-фан ва маданияти ютуқларини теранроқ тадқиқ этишга ва ҳаётимизга татбиқ этишга, яъни жамиятимизнинг барча жабҳаларини янада ривожлантиришга имкониятлар кенгайди.

Мустақиллигимизнинг дастлабки йиллариданок бутун мамлакат миқёсида таълим-тарбия, илм-фан, касб-хунар ўргатиш тизимларини тубдан ислоҳ қилишга, уларнинг савиясини ошириш ва қўллаб қувватлашга ниҳоятда катта эътибор қаратила бошланди. Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганларидек, “Илгари ўзбек адабиётининг намуналарини бошқа тилларга таржима қилиш асосан учинчи тил, яъни рус тили орқали амалга оширилар эди. Бу борада қилинган катта ишларни муносиб баҳолаган ҳолда, эндиликда адабиётимизнинг энг етук асарларини бевосита она тилимиздан ғарб ва шарқ тилларига таржима қилишга қаратилган ишларни кучайтиришимиз зарур”¹.

Шу ўринда ёшларга хорижий тилларни, жумладан, шарқ тилларини чуқур ўргатишга ҳам катта эътибор қаратилганини таъкидлаб ўтиш лозим. Қайси хорижий тил ўқитилмасин, шу тилни ўрганаётган талаба шу тилга оид луғатларга эҳтиёж сезади. Хорижий тил ўрганишда, албатта, икки тилли луғатлардан ташқари шу тилдаги терминологик луғатлар ҳам катта аҳамиятга эга. Тиллар бўйича луғатлар етарли бўлган ҳолдагина нафақат таржима ишларини кенг миқёсда олиб бориш, балки илм-фанни ривожлантиришга имконият яратилади. Чунки таржима луғатлари соҳалар бўйича конкрет илмий-тадқиқотлар яратишда энг зарурий манба ҳисобланади. Шу сабабли ҳам ЁА1-13 “Шарқ тиллари икки тилли луғатларининг лексикографик тадқиқотлари” лойиҳаси доирасида 2014-2015 йиллар давомида Ҳ.Мирзахмедова томонидан “Темир йўл терминларининг русча-ўзбекча-форсча изоҳли луғати”, С.Мустафаева томонидан “Хитойча-ўзбекча тилшунослик терминлари изоҳли луғати”, К.Эргашева томонидан “Тамилча-ўзбекча, ўзбекча-тамилча луғат”, Н.Ходжаева томонидан “Ҳиндча-ўзбекча, ўзбекча-хиндча фразеологик луғат”, Н.Исматуллаева “Хитойча-ўзбекча туризм атамалари луғати”, С.Султанхаджаева томонидан “Форсча-ўзбекча изоҳли фразеологик луғат”, А.Қуронбеков томонидан

¹ Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. -T., 2010. – B. 139.

Д.Аҳмедова муҳаррирлиги остида “Форсча-ўзбекча, ўзбекча-форсча тилшунослик терминлари луғати”, О.Очиллов томонидан “Ўзбекча-хитойча луғат”, М.Қаландаров томонидан “Классик адабиёт рамзлари ва тимсоллари луғати”, З.Қосимова томонидан “Японча-ўзбекча ижтимоий-сиёсий терминлар луғати” тайёрланди.

Мазкур лойиҳанинг якунловчи қисми сифатида тайёрланган ушбу монография шарқ тилларини ўрганиш ва тадқиқотлар олиб боришда муҳим аҳамият касб этади.